

het meervoud!) met een waarschuwing dat zij niet alleen tussen katholiek en protestant in stonden, maar vooral ook terzijde, blijft een onbevredigende oplossing.

Kortom, het is een evenwichtig boek, met gevoel voor nuances en terechte kritiek op veel verouderde (maar nog veel aangehangen) opvattingen. Zijn opmerkingen (294-295) over het conservatieve aspect van tolerantie lijken me heel juist en zo helder heb ik dat nog niet geformuleerd gezien. Ik hoop dat dit boek de aandacht zal krijgen die het verdient.

J. J. Woltjer

F. M. A. Robben, *Jan Poelman, boekverkoper en vertegenwoordiger van de firma Plantin-Moretus in Salamanca 1579-1607* (De gulden passer, LXXI-LXXII (1993-1994); Antwerpen: 'Vereeniging der Antwerpsche bibliophielen', 1994, 370 blz., ISSN 0777-5067).

Toen de Nijmeegse hispanoloog en boekhistoricus Frans Robben in 1991 overleed was zijn proefschrift, gewijd aan de van oorsprong Antwerpse boekhandelaar Jan Poelman ($\pm$ 1555-1607) die sinds 1579 in Salamanca was gevestigd, nog niet gereed. In deze uitgave zijn 76 geannoteerde brieven, gewisseld tussen Poelman en Plantijn en Moretus, bijeen gebracht met bijlagen die de contracten bevatten die hij afsloot met zijn leveranciers te Antwerpen. Bovendien werden een synthese over de Antwerpse boekenwereld en Spanje van de hand van Robben en zijn voltooide hoofdstukken over Poelmans boekhandel in Spanje afgedrukt. Daarmee is de verbazend intensieve productie aan Spaanstalige en Latijnse boeken en vertalingen uit het Spaans in de Scheldestad weer onder de aandacht gebracht. Het waren vooral theologische en geestelijke werken en alleen Venetië kwam qua aantal drukken in de buurt. Het hoogtepunt hiervan werd bereikt gedurende het verblijf van Karel V en Philips II in het Noorden halverwege de eeuw. Dacht men vroeger dat dit veelal polemische drukwerk ontstaan was omdat Spaanse drukkers de vraag niet aankonden, tegenwoordig ziet men deze Antwerpse drukken vooral naar Engeland, Beieren, Denemarken en de Nederlanden zelf gaan. Desalniettemin vormde zich in Salamanca een Nederlandse kern in de boekenwereld, waarvan Poelman een vooraanstaand lid was. Uiteindelijk zou hij er met de dochter van een Spaanse collega trouwen en zijn kinderen gingen als Pulman in de Spaanse wereld op.

Robben volgt de ontwikkeling van zijn bedrijf in alle facetten dank zij ruime (maar niet volledige) archiefbescheiden waardoor we kunnen zien hoe Poelman behalve boeken ook huiden (aan boekbinders), schrijfwaren, landkaarten en pennen leverde. Zijn conclusie luidt dat hij de grootste klant onder de boekverkopers in Spanje was, die in de tweede helft van de zestiende eeuw zaken deden met Plantijn. Zelfs in een Europese context was het bedrijf middelgroot. Interessant is zijn behandeling van het probleem in hoeverre Poelman onder zijn verplichting de belangen van de Antwerpse firma te dienen trachtte uit te komen. Het ziet er namelijk naar uit dat deze nog wel eens boeken naar het Zuiden zond die daar ongewenst waren en als onverkoopbaar gedumpt werden. Anderzijds liepen de zaken na 1587 voor Poelman niet meer zo goed, hij had vele kinderen te onderhouden en zijn klanten betaalden soms slecht, althans die gegevens kan men aan de vaak geïrriteerde correspondentie met Antwerpen over niet betaalde rekeningen ontleen. Maar misschien was hij alleen maareen 'goede' zakenman geworden want hij bleek tegelijkertijd wel in staat voorschotten aan hem bezoekende (natuurlijk katholieke) Nederlandse studenten te geven en eigen edities te kunnen uitgeven. Het ging hem zonder twijfel niet slecht. Zijn boekhandel moet een centrum van de intellectuele wereld in de stad zijn geworden waar toch ook elkaar via de inquisitie bestrijdende tegenstanders als Luis de León en León de Castro elkaar troffen. Terwijl in Poelmans voorraden de toenemende Spaanse

vraag naar neostoïsche literatuur merkbaar werd, keert Robben zich beslist tegen Rekers' opvatting in zijn boek over B. Arias Montano als zou deze boekhandel mede zijn opgezet om de idealen van het Huis der Liefde te verbreiden.

Het is echter teleurstellend dat deze op zorgvuldig archiefonderzoek gebaseerde en met foto's van documenten geïllustreerde uitgave onaf lijkt. Want de afkortingen in de noten worden niet verantwoord en een archief- of literatuurlijst is alleen in bijzonder beknopte vorm opgenomen. Dat maakt het voor de lezer niet gemakkelijker tot de bronnen door te dringen. Wonderlijk is tenslotte dat de Spaanse samenvatting het bestaan van de boekhandelaar ineens twee jaar langer dan in de Nederlandse tekst — namelijk tot 1609 — weet te rekken.

E. O. G. Haitzma Mulier

E. J. M. F. C. Broers, *Beledigingszaken voor de Staatse Raad van Brabant 1586-1795* (Dissertatie Katholieke universiteit Brabant 1996, Brabantse rechtshistorische reeks IX; Assen: Van Gorcum, 1996, xxx + 303 blz., f45,-, ISBN 90 232 3113 9).

De Staatse Raad van Brabant (RvB) werd in 1586 gesticht door de opstandige noordelijke Staten-Generaal ter voorziening in de lacune die ontstond na het wegvallen van de competentie van de Raad van Brabant te Brussel in de gebieden die onder gezag van 'Oranje' werden gebracht. De noordelijke Raad werd in Den Haag gevestigd en bleef daar — buiten het eigen 'gebied' — zelfs na de vrede van Munster in 1648 gehuisvest. Het archief van de RvB blijkt een rijke bron voor (rechts)historisch onderzoek te zijn. Ten Rijksarchief is het (thans in Den Bosch!) zeer goed geïnventariseerd en geïndiceerd (zie *BMGN*, XCVIII (1983) 268). Onder leiding van de Tilburgse rechtshistoricus J. P. A. Coopmans is een breed onderzoek opgezet naar de Brabantse rechtsgeschiedenis; de RvB wordt daarbij betrokken (zie *BMGN*, CVII (1992) 315-316). Dat gerechtshof fungeerde immers als instantie van eerste aanleg en appel in civiele en strafzaken.

Uit de vele duizenden vonnissen en procesdossiers die — gelukkig! — van de RvB zijn overgeleverd, heeft Broers één klein, maar interessant, onderdeel gelicht. Belediging is immers een aspect uit het dagelijks leven dat ons de gevoeligheid — zo men wil de mentaliteit — van een samenleving kan leren kennen voor inbreuken op de goede naam, voor aantasting van de 'eer' van een individu of een familie. Rechtsdogmatisch gesproken is 'belediging' een nogal gecompliceerde kluit. De krenking van de persoon door woorden of in geschrifte (inclusief gebaren en spotprenten) kan heel wat inhouden zoals de schrijver ons in het hoofdstuk over de belediging in de rechtsgeleerde commentaren (43-135) uitvoerig uit de doeken doet: schelden, het maken van laatdunkende opmerkingen, het afslaan van iemands hoed enzovoort. Onder de vele door Broers behandelde rechtsgeleerde auteurs neemt Hugo de Groot een bijzondere plaats in: in diens optiek is de *animus injurandi* geen vereiste voor de aansprakelijkheid van de dader. In De Groots conceptie van het delictenrecht staat 'de gedachte van de ongestoorde eigendom van zekere, deels onvervreembare rechten centraal' (95, 97).

Na de bespreking van de institutionele geschiedenis van de RvB en van de rechtsdogmatiek (Romeins, middeleeuws en Rooms-Hollands c. a. recht) volgt de rechtspraktijk: 89 civiele en 28 criminele beledigingszaken, geput uit respectievelijk 3816 (?) en 454 dossiers. Daarmee kan natuurlijk niet 'de' dagelijkse praktijk der beledigingsproblematiek in Brabant gedurende twee eeuwen zijn bestreken. Niet alleen is de overgeleverde collectie dossiers zeer onvolledig maar bovendien kwamen niet alle beledigingszaken voor de RvB. De meeste zullen door lokale rechters zijn afgedaan. De rechtshistorische analyse die Broers geeft van de civiel aange-